

Tamara Nikolić Đerić*

E-mail: tnikolicdjeric@gmail.com

Ekumuzej Kuća o batani - Casa della batana

Kako se čuva pomorska baština na hrvatskom Jadranu? Ekomuzeji i interpretacijski centri kao baštinske prakse 21. stoljeća

Sažetak

Godina 2003. bila je ključna za razvoj globalnog i lokalnog diskursa o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Usvajanjem UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine pokrenuti su brojni procesi pobaštinjenja širom svijeta, uključujući i lokalnu inicijativu očuvanja rovinjske brodice *batane*. Kao odgovor na sve manju prisutnost tradicijskih drvenih plovila u rovinjskoj luci, lokalna zajednica je 2004. godine osnovala prvi hrvatski ekumuzej - *Kuću o batani - Casa della batana*. Ekumuzej, razvijen kroz participativni pristup zajednice i stručnjaka, postao je primjer dobre prakse u valorizaciji kako materijalne, tako i nematerijalne kulturne baštine. Ekumuzej ne promatra *batanu* isključivo kao brod, već kao nositelja znanja, vještina, običaja, jezika, glazbe i gastronomije, čime se ostvaruje temeljna ideja UNESCO-ove Konvencije iz 2003. – očuvanje živih kulturnih praksi. Rad se bavi i širim teorijskim okvirom razvoja muzeja i ekomuzeja, ističući njihove transformacije od elitističkih institucija prema alatima za demokratsko upravljanje kulturnom baštinom. Posebno se naglašava važnost ekomuzeja i interpretacijskih centara kao prostora za inkluzivni baštinski diskurs, gdje zajednica aktivno sudjeluje u očuvanju i tumačenju vlastite baštine. Ekomuzeji se ne promatraju kao zamjena za muzeje, već kao fleksibilni modeli prilagođeni lokalnim kontekstima.

Ključne riječi: baštinske prakse, ekomuzeji, interpretacijski centri, nematerijalna kulturna baština, pomorska baština

1. Uvod

Godina 2003. bila je prijelomna za institucionalizirani, prije svega UNESCO-ov baštinski diskurs na globalnoj razini i očuvanje pomorske baštine na onoj lokalnoj, konkretno rovinjskoj. Naime, 2003. godine usvojena je UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, a potpuno nezavisno od tog globalnog događaja, u Rovinju se rađa ideja o potrebi očuvanja rovinjske brodice *batane*. Ideja dolazi od same zajednice, koja uviđa da je u luci sve manje tradicijskih drvenih brodica, koje su do sredine 20. stoljeća predstavljale jedan od osnovnih izvora prihoda ribarske

* Doktorica znanosti, viša kustosica - kulturna antropologinja

zajednice, a kasnije njen simbol, s obzirom na to da se *batana* nastavila koristiti u manjoj mjeri za ekonomsko ribarstvo, ali vrlo aktivno u svakodnevnom životu za obiteljski ribolov i razonodu. Samo godinu dana kasnije, ta se ideja artikulirala kroz prvi ekomuzej u Hrvatskoj. Ekomuzej *Kuća o batani-Casa della batana*, inauguriran 2004. godine, realiziran je kroz participativni proces istraživanja, dokumentiranja i interpretiranja rovinjske pomorske baštine, koji su predvodili povjesničar Marino Budicin, ujedno i predstavnik lokalne zajednice, kao nositelj znanja i vještina vezanih uz *batanu* te stručnjakinja za baštinu Dragana Lucija Ratković Aydemir, uz financijsku potporu Grada Rovinja-Rovigno. Osnovna nit vodilja, koja je formirala ekomuzej ne samo kao mjesto valorizacije materijalne pomorske kulture u vidu brodice *batane*, već i mjesto očuvanja žive baštine, bila je ono što čini i samu srž UNESCO-ove Konvencije iz 2003. - ideja da iza predmeta stoje određena znanja, vještine i vrijednosti koje nositelji prenose s generacije na generaciju, i unatoč određenim promjenama koje se neupitno događaju pod utjecajem društveno-političkih i okolišnih utjecaja, zadržavaju snažno značenje u lokalnoj zajednici. Svjesni da je nemoguće revitalizirati izgradnju *batane* ako ona nema svoju primjenu u suvremenom društvu, rovinjski ekomuzej temelji svoj prezentacijski i programski koncept na valorizaciji izgradnje *batane* te svih pratećih kulturnih elemenata koji se uz nju vežu: tradicijsko ribarstvo, *bitinadu* kao jedinstveni glazbeni izričaj, istriotski jezik, gastronomiju, pomorske običaje i svečanosti, jedrenje oglavnim jedrima i drugo. Svi navedeni aspekti lokalne kulture s vremenom su *pobaštinjeni* i kao takvi uključeni u Registar kulturnih dobara RH¹ ili su dio širih globalnih baštinskih strujanja, poput Mediteranske kuhinje, koja se nalazi na UNESCO-ovoj Reprezentativnoj listi nematerijalne kulturne baštine.²

Oba su događaja, svaki u svojim geografskim i društvenim okvirima, bila iznimno značajna. Konvenciju iz 2003. ratificirale su do danas 184 zemlje³, a ista je, unatoč kritikama baštinske struke usmjerene na propitivanje stvarnih efekata zaštite (usp. Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.) 2013:8-10), omogućila prepoznavanje, revitalizaciju i očuvanje kulturnih praksi ne samo *reprezentativnih* zajednica koje bi potencijalno doprinijele jačanju nacionalnih identiteta, već i onih manjinskih, doprinoseći različitim intenzitetom u pojedinim zemljama članicama promociji kulturne raznolikosti i međukulturnog dijaloga. S druge strane, Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* inspirirao je, a u nekim slučajevima i potaknuo, cijeli niz inicijativa za očuvanje pomorske baštine na hrvatskom Jadranu, uključujući i uspostavu ekomuzeja, interpretacijskih centara ili centara za posjetitelje. Također,

¹ <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>

² Iako istarska kuhinja nije ušla u izbor „amblematskih“ zajednica koje su formalno uključene u nominaciju, kao stručna voditeljica Ekomuzeja *Kuća o batani-Casa della batana*, godinama promoviram lokalnu gastronomsku tradiciju kao dio šireg baštinskog koncepta Mediteranske kuhinje, uključujući poštivanje sezonalnosti, običaja i praksi vezanih uz uzgoj, pripremu i konzumaciju namirnica.

³ *State parties*, unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2

vjerujemo kako je *Kuća o batani - Casa della batana* utjecala i na uključivanje pojma „ekomuzeja“ u Zakon o muzejima (N N 61/18), s obzirom na pisma koja smo 2015. i 2017. uputili Ministarstvu kulture i medija RH. Na žalost, cjelokupni prijedlog koji je uključivao i prijedlog o izradi posebnog pravilnika za ekomuzeje (a sada potencijalno i interpretacijske centre), kojim bi isti bili prepoznati kao baštinske prakse temeljene na participativnim upravljačkim modelima, ali ih se ne bi u potpunosti izjednačavalo s muzejima s obzirom na različite predmete valorizacije i metode rada, do sad nije naišlo na plodno tlo. Iako je Ekomuzej u mnogim slučajevima bio inspiracija različitim zajednicama za pokretanje sličnih projekata, uspostavi značajnog broja interpretacijskih centara (a manje ekomuzeja!) u posljednjih desetak godina u Hrvatskoj „kumovale“ su razvojne politike i financijske sheme koje su usmjerene na diverzifikaciju turističke ponude te je u tom kontekstu kulturna baština prepoznata kao razvojni faktor, odnosno konkurentska prednost hrvatskog turizma. Problematika kulturne baštine svedene na turistički proizvod i isključivost financiranja kulturnih sadržaja kroz turističku prizmu ima(t) (će) dalekosežne posljedice ne samo na tradicijsku kulturu koja se, osim u slučajevima rituala, gotovo uvijek prilagođavala društvenim trendovima, već i na druge oblike kulturne produkcije. Biti toga svjestan, prvi je korak ka kritici i subverziji turističkog upliva u kulturu s ciljem jačanja lokalnih zajednica i njihovog kulturnog izričaja. Brojni su primjeri koji su započeli kao turistički proizvod, a koji su svojim programskim djelovanjem, u i s lokalnom zajednicom, pokazali da su više od turističkog proizvoda i da formula uspjeha i održivosti leži u cjelogodišnjem radu i afirmaciji u lokalnoj zajednici, a tek kasnije onoj turističkoj.

2. K baštinskim praksama 21. stoljeća

Pod baštinskim praksama u ovom se radu podrazumijevaju sve aktivnosti koje se provode s ciljem *pobaštinjenja* (*heritagisation*) kulture ili su njezin produkt. Prema Harrisonu (2013), pobaštinjenje je opći pojam za proces u kojem predmeti, mjesta ili prakse postaju baština. Oni se transformiraju iz običnih funkcionalnih stvari u nešto što ima značenje i/ili kulturni značaj. (Sjöholm 2016:87). U tom smislu baština je suvremeni odraz našeg odnosa prema prošlosti, a predstavlja skup vrijednosti koji je povezan s procesima ekonomske i kulturne komodifikacije. Baština je svugdje prisutna, isprepletena unutar dinamike moći svakog društva i intimno povezana s konstrukcijom identiteta na zajedničkoj i osobnoj razini (Harvey u Graham, Howard (ed.), 2008:19-20).

Nedugo nakon usvajanja Konvencije iz 2003., Kirshenblatt-Gimblett iznosi tezu prema kojoj se *baština stvara metakulturnim postupcima koji muzeološke vrijednosti i metode (skupljanje, dokumentiranje, čuvanje, prezentaciju, evaluaciju i interpretaciju) primjenjuju na živuće osobe, njihova znanja, prakse, artefakte, društvene svjetove i životne prostore. Stručnjaci koji se bave baštinom koriste se pojmovima, standardima i propisima pomoću kojih kulturne pojave i njihove praktičare smještaju u sferu baštine, čineći ih tako metakulturnim artefaktima poput „nacionalnog živućeg blaga“*

ili „remek-djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva”, a izvođači, obredni stručnjaci i obrtnici čija „kulturna dobra” postaju baština doživljavaju kroz taj proces novi odnos prema tim dobrima - metakulturni odnos prema nečemu što je ranije bio samo *habitus* (Kirchenblatt-Gimblett u Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.), 2013:65). Autorica primjenjuje muzeološke vrijednosti i metode kako bi objasnila procese koji od habitusa, odnosno sustava trajnih i prijenosnih dispozicija, koje funkcioniraju kao principi za generiranje i oblikovanje ponašanja i mišljenja unutar nekog društva (usp. Bourdieu, 2013:72), čine nematerijalnu kulturnu baštinu.

2.1. Muzeologija i pobaštinjenje

Međutim, slične su pobude i procesi doveli i do razvoja muzeologije, kao prve od mnogih baštinskih praksi. Dakle, kada čovjek uočava da određeni predmet, mjesto ili praksa ima posebno mjesto u društvu, ali gubi svoju primarnu funkciju, on razvija novi obrazac svojstven baštinskoj zajednici, kojim te predmete (primjerice kroz uspostavu muzeja), mjesta (kroz uspostavu UNESCO-ove Liste svjetske baštine i/ili koncepta kulturnog krajolika) i prakse (kroz osnivanje folklornih društava ili uspostavom UNESCO-ove Reprezentativne liste nematerijalne kulturne baštine) stavlja u novi kontekst. Taj *baštinski habitus*⁴, taj novi društveni obrazac svojstven europskom kulturnom i intelektualnom miljeu, koji svoje izvore ima još u renesansi, kada bilježimo početke baštinske valorizacije antičke kulture, nije ništa novo. Ono što se s vremenom mijenja su predmeti interesa i metode *pobaštinjenja*. Kako ističu Gibson i Pendlebury, vrijednosti baštine su „kulturalno i povijesno konstruirani“, stoga *tkivo, objekt ili okruženje nosi vanjski nametnut kulturno i povijesno specifičan značaj, koji privlači status vrijednosti ovisno o dominantnim okvirima vrijednosti tog vremena i mjesta* (Sjöholm 2016:16). S obzirom na autoritet koji baštinske institucije i prakse s vremenom grade, procesi *pobaštinjenja* poprimaju takve opsege da se na *pobaštinjenje* svojih kulturnih praksi odlučuju i oni koji, svjesno ili nesvjesno, elementima svakodnevne kulture žele dati novi kontekst i novu vrijednost. Dakle, u muzejima ili na sceni više nemamo samo ugrožene, višestoljetne ili raritetne elemente, već se i svakodnevna kultura interpretira u baštinskom kontekstu. Koliko god kritični bili prema tim procesima, činjenica je da bez (eko)muzeja, KUD-ova, folklor a i folklorizma (usp. Ceribašić u Muraj, Vitez (ed.), 2008:259-270), i UNESCO-ovih Konvencija i instrumenata zaštite, da nabrojimo samo neke, teško da bismo danas

⁴ Sintagmu *baštinski habitus* koristim kako bih imenovala sustav trajnih i prijenosnih dispozicija koje funkcioniraju kao principi za generiranje i oblikovanje ponašanja i mišljenja unutar neke grupe, u ovom slučaju baštinske zajednice, koja predstavlja ono što Bourdieu naziva „objektivne“ društvene strukture (usp. Meissner, 2021:51-57). Bortolotto čini sličnu distinkciju kada u svom istraživanju simboličkog vlasništva nad glinenim zviždaljkama ističe da se funkcija zviždaljki promijenila, i da se njima ne bavimo kao kulturnim izričajima koji se doživljavaju kao *habitus*, nego kao predmetima i praksama koje i sami lokalni akteri već razmatraju kao „baštinu” s „metakulturnom dimenzijom” (Bortolotto u Hameršak, Pleše, Vukušić (ed.), 2013).

govorili o izgradnji guca, pjevanju *bitinada* ili jedrenju latinskim i oglavnim jedrima kao praksama koje se više ili manje aktivno prakticiraju na sjevernom Jadranu. Ti bi se pojmovi najvjerojatnije nalazili u rijetkim povijesnim izvorima, ako i tamo, a s obzirom na to da zajednica nije bilježila procese izgradnje niti uputstva za pjevanje, da povjesničari ne bi zamjećivali vrijednost tih praksi, a da folklorista vjerojatno ne bi ni bilo da se u renesansnom čovjeku (a možda i nekom ranijem) nije probudio taj *baštinski habitus*. Naime, svi su ovi elementi nastavili svoj život upravo zahvaljujući ideji baštine i procesima *pobaštinjenja*, neki kroz djelovanje KUD-ova, drugi potaknuti djelovanjem baštinskih udruga ili (eko)muzeya. Isto se može primijeniti na arheološku, kulturno-povijesnu, umjetničku i druge baštine. Dakle, baština je diskurs koji se razvija od renesanse, s posebnim zamahom u prosvjetiteljskom 18. i romantičarskom 19. stoljeću, ujedno zadojenima i kolonijalističkim⁵ duhom, mijenjajući svoje oblike do danas u odnosu na društveno-političke, ekološke, tehnološke i ekonomske silnice. Fenomen ekomuzeja i interpretacijskih centara sagledava se u tom procesu kao relativno nova baštinska praksa, koja prati suvremeni postkolonijalni baštinski diskurs, usmjeren na demokratizaciju pristupa, interpretacije i upravljanja vlastitom baštinom.⁶ Iako se riječ „muzej“ (grč. *mouseion* - sjedište Muza) spominje još od 3. st. prije Krista, ona sama po sebi nije nosila jednako značenje kao danas. Muzej u Aleksandriji zapravo je predstavljao mjesto filozofskih rasprava i knjižnicu te je bio više prototip sveučilišta, nego institucija koja je služila za očuvanje i tumačenje materijalne kulture. Riječ „muzej“ ponovno je oživljena u 15. stoljeću u Europi, gdje je korištena za opisivanje zbirke antičke plastike koju je Lorenzo de' Medici organizirao u parku skulptura. Razvoj ideje „muzeja“ nastavio je njegov sin Cosimo I., postavivši u palači *Uffizi* zbirku slika, koja je već 1581. bila otvorena za javnost (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>).

Osim jedinstvenog firentinskog primjera kao preteče javnog muzeja, u 16. i 17. stoljeću pojavljuje se pojam *kabinet čuda*, zbirki neobičnih, često egzotičnih predmeta, koji su izazivali divljenje i fascinaciju. Kabineti čuda predstavljali su prvi oblik muzeja, ali nisu bili dostupni javnosti - posjetitelji su bili samo odabrani pojedinci. Prvi muzeji koji su se otvorili za širu javnost nastali su u 17. i 18. stoljeću. Zbirka Johna Tradescanta u Lambethu u Engleskoj bila je među prvim privatnim kolekcijama koje su se nazvale muzejima. Godine 1656. objavljen je katalog ove zbirke pod nazivom

⁵ Razvoj muzeja pratimo (i) kroz naslijeđe kolonijalizma s obzirom na to da su, kako Brulon Soares naglašava, *muzeji definirali zbirke kao svoju osnovnu komponentu, dok su bili ukorijenjeni u kolonijalizmu. Potomci kabinetâ znatiželja, gdje je objektivizacija „Drugog“ u prikazu društava bila središnja praksa, sudjelovali su u kolonijalnom sustavu kao važan alat za dominaciju kultura kroz akumulaciju zbirki oduzetih od ljudi* (Brulon Soares, 2021:7).

⁶ Iako postoje određene kritike ekomuzeologije (usp. Brulon Soares, 2021), istu je argumentaciju moguće upotrijebiti kao kontrakritiku. Naime, kako autor poziva na situirano znanje kada ekomuzeologiju stavlja u kontekst novog kolonijalizma, tako je moguće argumentirati da se iz pozicije jugoistočne ili središnje Europe ekomuzeologija pokazala kao dobro sredstvo ili korak ka demokratizaciji pristupa baštini i osnaživanje lokalnih zajednica, doprinoseći multivokalnosti sektora.

Musaeum Tradescantianum. Godine 1675. zbirka postaje vlasništvo Eliasa Ashmolea i premješta se na Sveučilište u Oxfordu, gdje je izgrađena zgrada koja je otvorena 1683. godine kao *Ashmolean Museum*, prvi muzej na svijetu koji je bio stalno otvoren za javnost (<https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>). Prvi muzeji kao institucije razvili su se tek u 18. st., a nastali su iz privatnih umjetničkih zbirki (na temelju privatne zbirke H. Sloanea osnovan je 1753. *Britanski muzej* u Londonu, koji je bio prva državna muzejska institucija).

Veliki broj javnih muzeja (*Gliptoteka* u Münchenu 1816., *Arheološki muzej u Splitu* 1820.) nastao je nakon Francuske revolucije iz darovanih privatnih zbirki, konfiskacijom crkvene i privatne imovine velikaša i protivnika aktualne političke vlasti, ili kao ratni plijen (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>). Ova kratka povijest muzeja ukazuje nam zapravo na vrlo dinamičan i nerijetko problematičan razvoj koji su muzeji kao institucije i baštinske prakse imali. Od elitističkih mjesta i praksi za zabavu i „čudjenje“ malobrojnih, do doma konfiscirane privatne imovine, ili pozornice imperijalističkih politika. Muzeologija kao znanost o muzejima do danas nije iznašla rješenje kojim bi s muzeja „sprala“ kolonijalistički i sve druge problematične diskurse koji su ga stoljećima oblikovali jer, kako navodi Brulon Soares, *„dekolonizacija se ne može temeljiti samo na restituciji ili davanju prava nekim potlačenim populacijama da uđu u muzej i pristupe svojim oduzetim dobrima; radi se o pozivanju tih grupa i pojedinaca da promijene naš način razmišljanja, da preoblikuju naše vlastito razumijevanje kulturne baštine i da osude nasilje koje muzeji ponekad proizvode, a koje je ponekad izvan dosega nas kao znanstvenika i muzejskih profesionalaca pripadnika određenih klasa i etničkih skupina“* (Brulon Soares, 2021:244). Iako muzeologija za sada nije iznašla konkretne načine dekolonizacije muzeja, praksa pokazuje da se baština ne oblikuje samo kroz autorizirani baštinski diskurs (usp. Smith, 2006.), kao onaj dominantan stručni diskurs koji regulira profesionalne baštinske prakse, već i kroz ono što Kisić naziva inkluzivni baštinski diskurs, a koji uključuje raznovrsne *kritičke, demokratske, pluralne i emancipatorske borbe u konceptualizaciji, istraživanju i prakticiranju baštine* (Kisić, 2021:22).

2.2. Ekomuzeji

Ekomuzeji predstavljaju možda najpoznatiji primjer novih baštinskih praksi koje se javljaju kao svojevrsna reakcija na brojne društvene i okolišne izazove sredine 20. stoljeća, uključujući političke nemire, ekološke katastrofe i rastuću zabrinutost zbog industrijskog zagađenja i nuklearnih eksperimenata. Kasnih 1960-ih, tradicionalni muzeji nisu pružali odgovore na nova pitanja koja su se postavljala, posebno u pogledu njihove uloge u društvu, ali i očuvanja prirodne baštine i nestajućih ruralnih zajednica. Reakcija muzealaca, prije svega u Francuskoj, bila je stvaranje ekomuzeja, novih muzeja koji su se temeljili na ideji održivosti, holističkog pristupa baštini i aktivnog uključivanja zajednice u procese očuvanja. Kako naglašava Babić, iako su se mnogi ekomuzeji temeljili na principima muzeja na otvorenom te su u nekim

slučajevima bili slični njemačkim *heimat* (zavičajni) muzejima, a koji su nažalost kao i mnogi drugi muzeji bili instrumentom političke propagande, ključna distinkcija bila je u načinu na koji su pristupali baštini i okolišu. Iako je sam naziv vrlo često izazivao dvojbu o pravoj misiji ovakvih institucija, a nerijetko je i prefiks „eko“ služio kao poligon za dobivanje financijskih sredstava s obzirom na pomodnost termina u drugoj polovici 20. stoljeća, ekomuzeji su predstavljali prostor za reinterpretaciju odnosa između ljudi, okoliša i kulturne baštine, potičući zajednicu na aktivno sudjelovanje u procesu očuvanja.

Novi pristup muzeologiji označava pomak prema društvenoj odgovornosti muzeja, redefinirajući njihov značaj u suvremenom društvu i naglašavajući važnost participacije zajednica u identifikaciji problema i iznalaženju metoda očuvanja kulturne i prirodne baštine za buduće generacije (Babić, 2009:51-52). U tom novom pristupu muzeji su shvaćeni kao alati za razvoj lokalnih zajednica, suprotstavljajući se kolonijalnom shvaćanju, prema kojemu je ono što se čuva u muzeju obično bilo oduzeto potlačenim grupama. Međutim, Brulon Soares smatra da koncept „ekomuzeja” - muzeja bez zidova, bez zbirke, orijentiranog prema teritoriju i populaciji nije bio adekvatan odgovor, jer problem nije (bio) u zbirkama, već u nasilnim načinima na koje su one akumulirane (Brulon Soares, 2021:251). Iako je ovaj zaključak vjerojatno validan za veliki broj (eko)muzeoloških realnosti i da ekomuzeologija zaista nije mogla razriješiti teret kolonijalističkog pokreta koji se tako živo ocrtavao u mnogim politikama sakupljanja i predstavljanja, citirajući prof. dr. Tomislava Šolu, dr. sc. Darko Babić ističe da ekomuzeologija nije model koji bi bio primjenjiv na sve zajednice, već *filozofija i način osluškivanja* (Babić, 2009:50). Upravo zahvaljujući svojoj fleksibilnosti, neki su ekomuzeji, poput *Kuće o batani - Casa della batana*, postali međunarodno priznate dobre prakse u očuvanju nematerijalne kulturne baštine, istovremeno čuvajući onu materijalnu i ukazujući na važnost očuvanja prirodnog okruženja u kojemu i s kojim se kultura ostvaruje.

2.3. Interpretacijski centri i centri za posjetitelje

Osim ekomuzeja, na istim vrijednosnim principima razvijale su se i druge baštinske prakse. Kod nas su to u posljednjih petnaestak godina interpretacijski centri i centri za posjetitelje, koji su poticani „s vrha” s ciljem razvoja turističke infrastrukture. Interpretacijski centri kao baštinski modeli vuku korijene iz SAD-a i tamošnjih nacionalnih parkova, a popularni su i kod približavanja materijalne baštine u vidu spomenika i arheoloških kompleksa široj publici. Kod nas su interpretacijski centri razvili vrlo specifičnu formu, naslanjajući se nerijetko na principe ekomuzeologije. Takav se hibrid zapravo pokazao kao baštinska praksa prepuna potencijala s obzirom da je, u odnosu na muzeje, njihova uspostava, a kasnije i održavanje, financijski dostupnije, da je administrativno i legislativno puno jednostavnije osnovati interpretacijski centar, ali da se istovremeno, zahvaljujući visokom stupnju svijesti o važnosti očuvanja lokalne baštine, oko interpretacijskih centara razvio vrlo ozbiljan,

inovativni baštinski pokret koji osnažuje zajednice i utire put novim metodama očuvanja kulturne i prirodne baštine.

Tematska i geografska raznovrsnost interpretacijskih centara te multidisciplinarni i participativni pristup u konceptualizaciji narativa izložbe omogućili su kvalitetnu identifikaciju, a potom i valorizaciju baštine, posebno one pomorske te je potaknut cijeli niz aktivnosti s ciljem njenog očuvanja. Pritom su jednako dobro osmišljene mjere očuvanja kako nematerijalne kulturne baštine, tako i one materijalne. Primjer su procesi dokumentacije kroz projekte *Mala barka 2* i *Arca Adriatica*, ili pak organizacija manifestacija kao što je to u slučaju tradicijskog jedrenja, gdje se kroz usklađeni kalendar regata i snažnu suradnju zajednica sjevernog Jadrana ovaj vid nematerijalne baštine potpuno revitalizirao. Također, gotovo da nema interpretacijskog centra ili ekomuzeja bez zbirke predmeta nastale donacijama lokalnog stanovništva. Kod takvih zbirki postoji dodatna motivacija za njenu zaštitu s obzirom na emotivnu vezu između predmeta i darovatelja, dok u užem muzeološkom smislu dodatnu vrijednost čini njihova (u najvećem broju slučajeva) jasna provenijencija. Interpretacijski centri su tako postali domom predmetima koji su do prije koju godinu „trulili“ u konobama i na *šufitima*, a otvorili su svoja vrata i iznimno rijetkim predmetima poput *ladve*, koja se čuva u *DUBoaku* u Malinskoj. S obzirom na to da su gotovo sve zgrade interpretacijskih centara novouređene, i da imaju dobar sustav za održavanje stabilnih mikroklimatskih uvjeta, može se reći da se u pojedinim interpretacijskim centrima predmeti bolje čuvaju nego u muzejima. Međutim, pitanje budućnosti tih predmeta, koje s pravom postavlja dr. sc. Perinčić u svom radu (Perinčić, 2022:46-53), smatram da je manje ili jednako nesigurno kao i budućnost predmeta u muzejima.⁷ Ono što je kod interpretacijskih centara olakotna okolnost je da ove baštinske prakse nisu muzeji, i da njihova primarna misija nije sakupljanje, čuvanje i predstavljanje predmeta, već sveukupnosti kulturne realnosti jednog kraja i aktivni angažman zajednice u tim procesima. Stoga je za pretpostaviti da oni svoje djelovanje neće temeljiti na razvoju zbirke, odnosno otkupu novih predmeta. Također, već sakupljeni predmeti se s obzirom na poznatu provenijenciju lako mogu vratiti vlasnicima, što je kod muzeja iznimno kompleksan proces i u velikoj većini slučajeva nemoguć.

Samo ovih nekoliko redaka bilo je dovoljno kako bi se ukazalo na zaista velike izazove baštinskog sektora. Međutim, te izazove valja sagledavati zasebno, jer svaka baštinska praksa ima specifične moduse djelovanja. Ono što je za sada sigurno je da su ekomuzeji i interpretacijski centri omogućili autoreprezentaciju i jačanje osjećaja ponosa kod određenih zajednica te da su doprinijeli njihovom osnaživanju u procesima zagovaranja i uživanja u pravu na kulturu kao jednom od temeljnih ljudskih prava. Kao

⁷ Prema izvještaju MDC-a iz 2021., 93% hrvatskih muzeja nema dovoljno prostora za adekvatno čuvanje predmeta, a za deset godina bit će potrebno još 44.786 m². Simptomatično je da 69% muzeja godišnje ne otpiše ni jedan predmet, a opis se u istom Izvješću navodi kao jedna od mjera kvalitetnog upravljanja zbirkama. (Konferencija Muzejske čuvaonice - od brige o zbirkama do politike sabiranja, 18. i 19. svibnja 2021. *Stanje i izazovi hrvatskih muzejskih čuvaonica*, Ivona Marić i Dunja Vranešević).

savjetnica za baštinske prakse koja je posljednjih godina radila s brojnim zajednicama na uspostavi interpretacijskih centara i ekomuzeja, uvijek sam naglašavala da na ove baštinske prakse ne smijemo gledati kao na turističke projekte, niti na zamjene za muzeje, već je nužno svaku kulturnu realnost i prateću baštinsku praksu sagledati zasebno i kroz osluškivanje zajednice i šireg društvenog konteksta raditi na cjelogodišnjem programu koji odgovara na specifične probleme i zahtjeve. Nužno je konstantno usavršavanje kadrova i suradnja s različitim dionicima, uključujući lokalnu zajednicu i baštinske službe, kako bi se baštinska praksa konstantno inovirala i ostala relevantna. Konačno, praksa je do sada pokazala da baštinske prakse, poput ekomuzeja i interpretacijskih centara, ne mogu biti samoodržive kao turistički proizvodi, odnosno da ne mogu opstati od prodaje ulaznica. Da bi te prakse bile održive, nužan je kadar koji može osigurati različite izvore financiranja na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, kroz inovativne turističke ponude i međunarodnu suradnju, odnosno europske projekte. Ništa manje važna nije potpora lokalne samouprave, koja bi trebala osigurati osnovnu financijsku strukturu.

3. Ekomuzej Kuća o batani - Casa della batana kao dobra praksa očuvanja pomorske baštine

Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* sa svojim dvadesetogodišnjim iskustvom pravi je primjer konstantne inovacije. Kroz godine, Ekomuzej je postao ključna institucija u promociji i očuvanju nematerijalne kulturne baštine Rovinja - Rovigno, posebice kada je riječ o pomorskoj baštini, specifičnije o tradicijskoj drvenoj brodici - *batani*, a koja je zahvaljujući ekomuzeološkom pristupu s vremenom postala simbol ovog istarskog grada. Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* osnovan je 2004. godine na inicijativu lokalne zajednice, ali je pravno funkcionirao u okviru *Zavičajnog muzeja Grada Rovinja - Rovigno*. Ovaj korak bio je odgovor na sve veću potrebu za zaštitom specifične tradicije vezane uz *batanu*, a kako nije bilo jasnih pravnih okvira za inovativne baštinske prakse, djelatnosti su se odvijale pod okriljem muzeja. Međutim, muzeološki strukovni okviri ubrzo su postali preuski, pa se 2007. godine Ekomuzej osamostalio kao udruga građana, čiji je cilj očuvanje pomorske baštine i razvoj kulturnog turizma.

Vrlo je važno naglasiti da je od samog početka *Batana* bila usmjerena na razvoj održivog turizma, nudeći posjetiteljima jedinstveni uvid u povijest i kulturu Rovinja, uz poseban naglasak na način života lokalne zajednice kroz upotrebu *batana*. Činjenica da je udruga upotrebljavala brodice bila je u izravnom sukobu s početnim idejama o konzervaciji tradicijske brodogradnje. Kao zaštićeni predmeti, brodice se dakako ne bi mogle nastaviti koristiti, međutim vrednovane kao materijalizacija prakse, odnosno kao nematerijalna kulturna baština, one su još snažnije zaživjele, a revitaliziran je i cijeli niz drugih elemenata. Revitalizacija se provodi kroz nekoliko fizičkih i programskih cjelina, koje su se s godinama nadopunjavale. Središnje mjesto valorizacije *batane* zasigurno je *Kuća o batani - Casa della batana*, lokalnog naziva

muòstra, kao središnji interpretacijski i dokumentacijski centar sa stalnom izložbom odakle posjetitelji, uključujući lokalne škole i umirovljenike, kreću u istraživanje rovinjske pomorske baštine. Godinu dana nakon njegovog osnutka, ekomuzeju je pridodan i *Spàcio Matika*, mjesto kušanja, mirisanja, slušanja i pjevanja lokalne baštine. Naime, u tradicionalnoj *taverni*, odnosno podrumu, gdje su se nekada ribari i poljoprivrednici družili uz čašicu vina, *Batana* je revitalizirala najživopisnija druženja, nastavljajući tako osnovnu funkciju *spàcia* - druženje i valorizaciju gastronomske i glazbene tradicije Rovinja - Rovigno. Brodice se grade i popravljaju na Malom škveru, lokalnog naziva *peìcio squèro*, a uskoro će se Mali škver zamijeniti onim pravim, najstarijim i jedinim preostalim *škverom*, koji je *Batana* dobila na upravljanje i gdje se upravo izvode pripremni radovi za uspostavu radionice i izložbe na temu velike brodogradnje.

Rovinjska regata tradicijskih barki s oglavnim i latinskim jedrom, ili jednostavno Regata, glavna je rovinjska *fešta* brodica, mora i mornara, koja se odvija kao jedan od ključnih programa Ekomuzeja od 2005. godine. Zahvaljujući ovoj regati, ojačana je suradnja na sjevernom Jadranu, posebno s Italijom, a Ekomuzej je još jednom potvrdio svoju ulogu kao stručna podrška različitim zajednicama u procesima valorizacije baštine kroz proces nominacije na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine, na kojoj smo od 2019. radili zajedno s kolegama iz Rijeke i Betine. Ključnim programima kasnije su pridodane *Regata batana na vesla*, Aplikacija *Batanina šetnja* kao besplatni virtualni vodič kroz rovinjsku maritimnu baštinu, a koja je dostupna za IOS i Android platforme te Suvenirnica *futalateina*. Zbog svih navedenih aktivnosti i njihovih rezultata, Ekomuzej *Kuća o batani - Casa della batana* 2016. je kao program uvršten u UNESCO-ov Registar najboljih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine. U odluci (11.COM 10.C.4) Međuvladinog odbora stoji: „*Odbor odabire Projekt zajednice za očuvanje žive baštine Rovinja/ Rovigno - Ekomuzej batana - kao program, projekt ili aktivnost koja najbolje odražava načela i ciljeve Konvencije i pohvaljuje državu podnositeljicu za isticanje uspješne veze između revitalizacije elementa nematerijalne kulturne baštine i održivog razvoja, s utjecajem na cijelu zajednicu.*“ Međutim, Ekomuzej ni tu nije stao, već je nastavio tražiti nove načine upravljanja, a započeta je i obnova stalnog postava, koja je dovršena 2022. godine.

S obzirom na to da smo od 2017. započeli provoditi financijski zahtjevne projekte, bilo je izazovno funkcionirati kao udruga koja ponekad sve do travnja ne bi znala ishod natječaja, odnosno ne bi imala sredstva za hladni pogon. Kako bi se što lakše financirale brojne aktivnosti i kako bi financiranje bilo stabilno, kao tadašnja predsjednica i stručna voditeljica, inspirirana *Pogonom* - zagrebačkim Centrom za kulturu i mlade, predložila sam osnivanje hibridne ustanove, koju bi zajednički osnovali Grad Rovinj - Rovigno i Udruga *Kuća o batani - Casa della batana*. Na žalost, iako je ideja naišla na odobrenje Grada i Ministarstva kulture i medija RH, Ministarstvo financija odbilo je takvu mogućnost, odnosno nije odobrilo upis Ustanove u Registar proračunskih korisnika, jer ne ispunjava uvjete propisane člankom 4. Pravilnika

o utvrđivanju proračunskih i izvanproračunskih korisnika državnog proračuna i proračunskih i izvanproračunskih korisnika proračuna jedinice lokalne samouprave. Naime, Ministarstvo financija ne može odobriti upis u Registar niti jednom subjektu čiji je suosnivač subjekt izvan općeg proračuna, a to je u našem slučaju bila Udruga. Neovisno o tome, Ustanova je osnovana 2021. godine kao gradska ustanova, a nedugo nakon toga potpisan je Sporazum prema kojemu Udruga nastavlja biti regulatorno tijelo koje odlučuje o programskim aktivnostima i punopravno sudjeluje u njihovoj implementaciji.

Našu dobru praksu nastavljamo dijeliti kao akreditirana udruga za pružanje savjetodavnih usluga Međuvladinom odboru za očuvanje nematerijalne kulturne baštine kroz članstvo u UNESCO ICH NGO Forumu te kroz aktivnu participaciju u *Asocijaciji pomorskih muzeja Mediterana*. Udruga trenutno provodi Creative Europe projekt *Living Heritage Journeys* zajedno s još pet UNESCO-ovih elemenata i dobrih praksi iz Italije, Poljske, Belgije i Švedske, s ciljem razvoja smislenih i u zajednici ukorijenjenih turističkih iskustava. Konstantan rad na međunarodnim i nacionalnim projektima omogućava održivo poslovanje i zadržavanje relevantnosti baštinske prakse ne samo na lokalnoj, već i na međunarodnoj razini.

4. Zaključak

Ekumuzej *Kuća o batani - Casa della batana* primjer je uspješne baštinske prakse, koja pokazuje snagu zajedničkog djelovanja lokalne zajednice u očuvanju i reinterpretaciji kulturne baštine. Kroz integrirani pristup, koji uključuje materijalne i nematerijalne aspekte, Ekumuzej je postao model održivog razvoja i kulturne participacije. Unatoč izazovima financiranja i institucionalnog priznanja, njegov utjecaj na baštinsku politiku i praksu u Hrvatskoj je značajan, posebno jer potvrđuje važnost inkluzivnog pristupa u očuvanju identiteta i promicanju kulturne raznolikosti.

Ekumuzeologija je za pomorsku baštinu Istre i sjevernog Jadrana zasigurno imala snažan pozitivan utjecaj, dok je *Kuća o batani - Casa della batana*, prateći ekumuzeološke principe, pokazala kako zajednice mogu uzeti u ruke budućnost svoje baštine.

Literatura

Babić, Darko. *O muzeologiji, novoj muzeologiji i znanosti o baštini*. U: Vujić, Žarka ; Špikić, Marko (ur.). Ivi Maroeviću baštini u spomen. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009., str. 43-60.

Bortolotto, Chiara. *Golema cola-cola u Gravini: nematerijalna kulturna baština, kulturno dobro i teritorij između UNESCO-ova diskursa i lokalne baštinske prakse*. U: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Ana-Marija Vukušić (ur.). Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., str. 179-202.

- Bourdieu, Pierre. *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. [1977]. 2013.
- Brulon Soares, Bruno. *The myths of museology: on deconstructing, reconstructing, and redistributing*. U: The Decolonisation of Museology: Museums, Mixing, and Myths of Origin Synthesis. ICOFOM Study series 49-2, 2021., str. 243-260.
- Ceribašić, Naila. *Folklor i folklorizam*. U: Muraj, Aleksandra; Vitez, Zorica (ur.) Predstavljjanje tradicijske kulture na sceni i u medijima. Hrvatsko etnološko društvo i Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2008., str. 259-270.
- Hameršak, Marijana i Pleše, Iva. *Uvod u proizvodnju baštine*. U: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva, Ana-Marija Vukušić (ur.). Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., str. 7-28.
- Harvey, David C. *The History of Heritage*. U: Graham, Brian i Howard, Peter (ur.). The Ashgate research companion to heritage and identity. Routledge, 2008., str. 19-36.
- Jennie, Sjöholm. 2016. Heritagisation, Re-Heritagisation and De-Heritagisation of Built Environments *The Urban Transformation of Kiruna, Sweden*, doktorska disertacija
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *Svjetska baština i kulturna ekonomija*. U: Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Ana-Marija Vukušić (ur.). Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Biblioteka Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013., str. 65-120.
- Kisić, Višnja. *Heritage research in the 21st century: departing from the useful futures of sustainable development*. U: A research agenda for heritage planning. 2021., str. 21-38.
- Marić, Ivona i Dunja Vranešević, 2021. Konferencija Muzejske čuvaonice - od brige o zbirkama do politike sabiranja, 18. i 19. svibnja 2021. *Stanje i izazovi hrvatskih muzejskih čuvaonica*
- Meissner, Marlene. 2021. *Intangible cultural heritage and sustainable development: The valorisation of heritage practices*. Heritage Studies. Springer.
- museum - cultural institution. Geoffrey D. Lewis. <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution>
- muzej. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. - 2025. Pristupljeno 29. 3. 2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/42619>>.
- Registar kulturnih dobara RH <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>
- State parties*, unesco.org/en/legal-affairs/convention-safeguarding-intangible-cultural-heritage#item-2